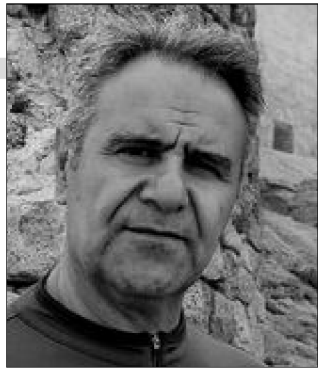

Abbasali Əhmədov

zib elçisi ilə şairə göndərir. Bu namədə Şirvanşah Xosrov-Şirin mənzuməsi əsərindən həzz aldığı vurqulayaraq Nizamidən Məcnunun sevgisinə görə tam yeni bir əsər yaratmasını istəyir. Amma eyni halda ona hansı dildə yazmasını da beləcə tapşırır:

«Dər ziör pārsi və tārī / این تازہ عروس را طرازی
دایکە مەن این سخن شناسم / کایبەت نو از کهن شناسم»

Orijinal məndən getirdiyimiz bu beytlərdə Şirvanşah Nizamiyə beləcə demək istəyir: «Ərəbi ilə Parsi bəzəyində Bəzəməlisən bu taza gəlini

dən çıxmağa məsləhət görür. İkinci yerdə Nizami «Yeddi Gözəl» kitabının niyə yazdığına görə öz fikirlərini təmsil yoluyla anlatmağa çalışan hikmətli sözlər və öyüdlər bölümündə hökumət onun ana dilinə qarşı olan siyasətini çox mühafizəkarlıqla tənqid edərək yazır:

«بە زانی که نامہ پنداری خوش / مەرا خەس تەجەبگەر بود دوش
پەندەگەت پەندەگەت پەندەگەت / پەندەگەت پەندەگەت پەندەگەت
کە دە ز ئەر تەبەدو سوخ / مەکو آن چە دانی پەندەگەت
کە استەندو خود آید پە گەر خوری / نو گەر کن از کان استەندو
کە مە سەبغ یە چا بود مە کباب / مەلای چەن کن بە رای صواب
نەماغ مە تازە گشت هوش / چو دنداری خەسرم اندە پە گور
زبان پرگەشەد پە ئەر دوی / چو در من گرفت آن تەبەتگەر»

«Mən ki yüz dünyünü açan kişiyəm
Kəndin içi, dışının kəxtudasıyam,
Qapıdan bir qonaq içəri gəlsə
Məndən başqa süfrə açan kim olar?
Ağıllılar bilir mən nə deyirəm

«Mən ki yüz dünyünü açan kişiyəm...»

«Dün gecə Xızır mənə dərs verirdi
Qulağıma dəyməmiş bir sir deyirdi
Əziz olmaq üçün bəyənilmiş iş gör
bəyənilsən də qoy səni bəyənənlər.
Qabaqki bilgə deyənələri de-

Afaq xanımın ölümünü anıb yazdığı doqquz sətirik bir mərsiyədə (elegiyada) Afaq xanımın Qırpaq Türklərindən olduğunu yazaraq yoldaşının da özünün də Türk olduğunu bir daha vurqulayır:

«چو ترکان گشتە سوی کوچ محتاج / بە ترکان دادە رەختەر را بە تاراج
اگر شد ترکم از خرقه نهنی / خدا یا ترکم را تو دانی»

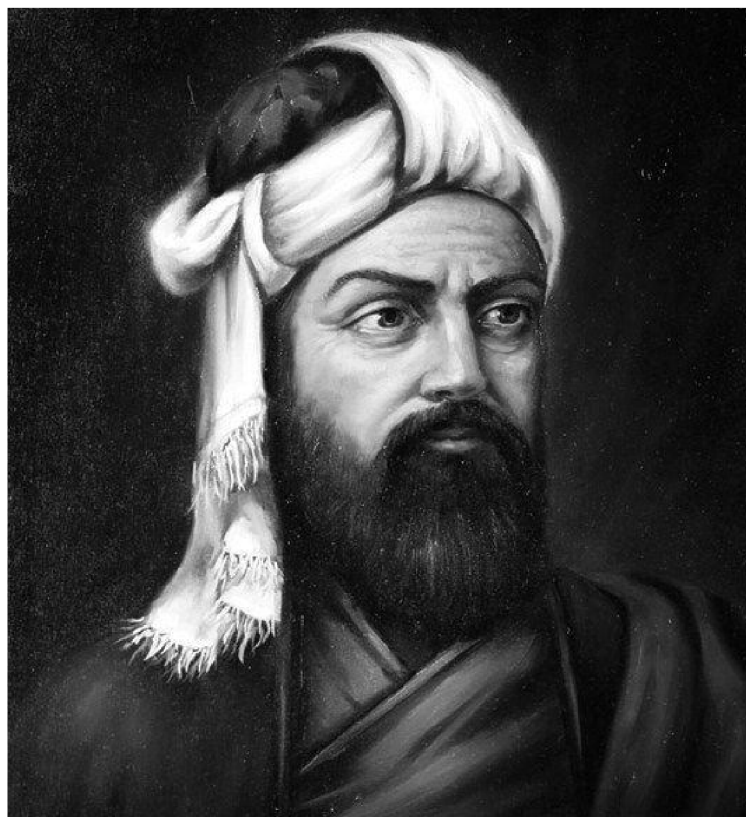
«Türklər kimi köçə möhtac olubdur
ev-eşiyimi türklüklə dağıdıbdır.

Türküm bu uca çadırdan gizləndisə,
İlahi, Türkdən doğulmuşumu sən özün bilərsən.»

Nizamının sadələdiyimiz beytlərdə aydıncasına Türk olduğunu öz dilindən dinlədik. Ancaq

Nizaminin milli kimliyi və Vətəni

«O böyük Azərbaycan şairi, Türk oğlu Türkdür»

Bilirsen bilərəm yalnız bu dili
Ki tanıtın köhnədən yeni beyti.»
Ardıca da Nizamiyə belə yazır:

«بەنگر که ز حقەدە تفکر / در مەرستەدە که مەکتەبى ئەر
ترکی صفت صفای ما نیست / ترکانە سخن سزای ما نیست
آن کز تەسب پەندە زاید / او را سخن پەندە باید»

«Bax gör düşüncənin qələmi ilə kimin yolladığında inci çəkirsən

Türki səfamızın sifəti deyil
Türki söz bizlərə yaraşan deyil.
Yuxarı soydan gələn birsinə
Yuxarı söz gərəkdir ki deyilsən.»

Özünü Yezdgirdin soyu bilən Şirvanşah özünü Türklərdən üstün bilib Türki dilini öz məqamına yaraşdırmağa çalışmışdır. Ona görə də Nizamiyə əmr edir Türki dilində yazmasını. Əlbəttə Nizami Şirvanşahın sözündən çıxma bilməzdi. Çünki, öz dediyinə görə, o Şahın qulluq halqasını qulağına taxınca iş işdən keçmişdi:

«چون حقەدە شاه پەندە گورم / از دل بە نەماغ رەفت هوشم
نە زەرە که سر ز خط پەندیم / نە نېدە که رە پە گنج بایم»

«Şahın hoqqası qulağıma dəyirdi
Ağılım üreyimdən beynimə çıxdı

Əmrdən çıxmağa üreyim yox dı
Dəfinəni tapmağa da gözüm yox idi.»

Nizamının oğlu Məhəmməd də atasına Şirvanşahın sözlərini

mə
Bir incini ikinci dönə dəlmə.
İsgəndər kanından bir Gövhər yarat
İsgəndər özü gəlsin gövhəri sat.

Elə düzgün bir araclıq eylə
Şiş də yanmasın, yanmasın kabab da.

Xızırın ürək verməsi xoş gəldi
Beynimdə zeyinim təzələndi.
O öyüd vermək məni elə tutdu

Dəri incisində bu dilim ötdü.»

Nizami bütün yaradıcılığı boyu üç yerdə niyə «Türki» yox «Dəri» dilində yazdığını nədən olduğunu bizə çatdırmaq istəyir. Hər üçündə də, əslində Nizami etnik kimliyini aydıncasına oxucuya çatdırır. Nizami etnik olaraq Türk, dili də Türki dir. İki qabaqki açıqlamasında hakimiyyət tərəfindən «Dəri» dilində yazmağa məcbur olduğunu bildirsə də, üçüncü açıqlamada mənəvi bir qaynaq üzərindən başqa dildə yazdığını söyləyir. Təbii olaraq siyasi açıqlamadan inamcı (etiqa) bir açıqlamaya üz tutub ilham üzərindən Xızır sığınması ilə bəlkə də dil sorunu basqısını özünün də hökumətin də boynundan açmaq istəyir.

Bundan başqa, «Dəri» sözcüyünü iki ayrı beytdə də gətirir. Şərəfnamə kitabının yuxarıda getirdiyimiz bölümündə «Dəri dilində nəzm yazmaq Nizamının işi, Dəri dilində şer yazmaq ona yaraşan dır» deyir:

«تەقلى که تەقلم دیری کار اوست / دیری تەقلم کردی سزاوار اوست»

Son olaraq «İqbalnamə» kitabının son səhifəsində də yazdığı əsərin «Dəri» dildə olduğunu belə vurqulayır:

«بە پەن شەد این داستان دیری / بە قەیرتەقتی و بە تەبەتگەری»

«Sona çatdı bu Dəri dastan burda
yaxşı bir bəxt ilə, yaxşı bir şansla.»

Nizamının yazdığına dayanaraq hakimiyyətlər tərəfindən dəstəklənib yayılmış dil farsca yox Dəri dili olub. Ata-baba deyimlərimizdən hələ də dilimizdə işləyən «Dəri-vəri demək» termini anlaşılma, bir-birinə ilgisiz olmayan sözlər deyən birsinə deyilir. Bu deyim hətta farsların da arasında işlənməkdədir.

Son olaraq Nizami Xosrov-Şirin mənzuməsinin sonlarında Şirinin ölümü ilə yaşayış yoldaşı

üstelik onun Türk təəssübünü də əsərlərində görüncə heç bir şairin Nizamiyə türk kimliyinə düşkün olduğunu görə bilmərik.

Nizamının etnik kökü yaxud milli kimliyi XX-nci yüzilliyin sonlarından başlayaraq daha gərgin bir durumda dartışmalara meydan oldu. Köhnə imperatorluqların çökməsi, somurqaçılığın bəyənilməzliyi, millətlərin özəgəliq məntiqi, bağımsızlıq sevdası milli oyanışın birbaşa verimi idi. Özləşməyə üz tutan millətlər öz milli-mənəvi dəyərlərini dərinədən tanıyıb dünyaya öz milli dəyərləri kimi tanıdırmağa başladılar. Bu ortamda əski düşüncələrin zəncirindən qurtula bilməyib yenidən imperatorluq xülyasına düşən bəzi millətlər başqa millətlərin varlığını belə özlərinə sığışdırma bilməyib onların maddi-mənəvi var-dövlətinə əl qoymaq istədilər. Nizamının milli kimliyi də bu əski düşüncədən çıxma bilməyənlerin xülyasında yiyələnmək istənən mənəvi sərvətlərdən idi.

Lakin Nizami sanki o vaxt bu durumu düşünürmüş. Ona görə də yaratdığı beş kitabında elə dəqiq izlər buraxıb ki onun milli kimliyi, ana dili, yaşadığı şəhəri və ölkəsi, Gəncə şəhərinin Şənəb gecəsindəki zəlzələsi, o vaxtdakı yerli dövlətin o zəlzələdəki avadanlıq işləri, yerin kürəvi olmasına işarəsi, dini inamı, əxlaqıyyət (etika), başqa xalqlara olan münasibəti, oxuduğu dillər, kitablar, siyasi düşüncələri, hökumət fəlsəfəsi, dünya mifləri, hətta arzuladığı «Mədinə-yi Fazilə»-si (Yutopiyası) belə aydıncasına anlaşıla bilir.

E.Renan yazır: «Hər bir ulus yaşar bir ruh, ruhani bir prinsip dir. Əslində bir olan iki şey bu ruhu oluşturur (təşkil edir). Biri keçmiş, biri də gələcəkdir. Biri zəngin bir mirasın birlikdə malik olmaq anıları, ikinci isə birlikdə yaşamaq istəyi, ata-babalardan qalmış dəyərlər bir miras birlikdə qorumaq iradəsi dir.» Ardıca da yazır: «Bir ulus böyük bir həmrəylik dir. Bu həmrəylik keçmişdə vətəndaşların fədakarlığı ilə, gələcəkdə də bu fədakarlıqları edə bilmək düşüncəsindən yaranır.» Nizami Azərbaycan xalqının ruhunda yaranıb yaşanmış gözəllikləri, milli-mənəvi dəyərləri gələcək nəsillərə dəyərlər bir miras kimi buraxa bilib.

(ardı gələn sayımızda)